

PROBLÉMY HISTORIOGRAFIE SLOVENSKA (rozhledy)

JAN RYCHLÍK

Pokusy o sepsání dějin Slováků sahají do 18. století, kdy vznikly jako polemiky s formujícím se maďarským národním příběhem. V něm bylo Uhersko prezentováno jako stát Maďarů, kteří přišli přes karpatské průsmyky, podrobili si zdejší slovanské obyvatelstvo a vytvořili uherský stát. Slovenská argumentace naproti tomu tvrdila, že místní Slované (a tedy předchůdci Slováků) měli svůj stát – Velkomoravskou říši – už před příchodem Maďarů, Maďary pohostinně přijali a spolu s nimi vybudovali nový stát, který je domovem jedněch i druhých. Slováci (v dobovém pojetí: slovensky hovořící šlechta) jsou proto stejně dobrými Uhry a uherskými vlastenci jako Maďaři (tj. maďarsky hovořící šlechta). O skutečnou historiografii tehdy ovšem ještě v žádném případě nešlo.

Ve druhé polovině 19. století se František Vířazoslav Sasinek ve snaze dokázat, že Slováci zde nejsou „od včerejška“ a že mají slavnou a starou vlastní historii, rovněž rozhodl vnímat počátek Slováků na Velké Moravě (Sasinek 1896). Odtud vznikla tradice vnímat Velkou Moravu jako počátek psaných slovenských dějin. Velká Morava samozřejmě patří plně i do českého národního příběhu, kam ji zařadil už František Palacký (1933, 78), avšak nehraje v něm zdaleka tak silnou roli jako v příběhu slovenském. Je to pochopitelné. Češi měli po staletí vlastní stát a tradici vlastní státnosti, proto pro koncipování národního příběhu nebyla Velká Morava příliš důležitá. U Sasinka jde snaha o nalezení nějakých forem vlastní státnosti ještě dále: tento historik nacházel pokračování státnosti „starých Slováků“ ještě v 11. století v rámci Uherska v podobě úředního knížectví nacházejícího se na Slovensku. Tuto tezi převzali později i nacionalističtí a neoludáčtí historici, i když dnešní historiografie ji odmítá. Součástí koncepce o Velké Moravě je samozřejmě také teorie o Slovácích jako starém národě, kterou převzali někteří historici a publicisté na Slovensku po roce 1993 (Ferko – Marsina – Deák 1994).

Druhý přístup k slovenským dějinám zvolil evangelík Július Botto (1848 – 1926) ve své práci *Slováci – vývin ich národného povedomia* (1906).¹ I on po vzoru Sasinka vidí prapočátek slovenských dějin na Velké Moravě, avšak za dějiny Slováků ve vlastním smyslu považuje teprve období, kdy si Slováci začali uvědomovat svou odlišnost od ostatních národů Uherska. Tato doba nastává v pozdním osvícenství, kdy se uherský stát začal postupně maďarizovat, tj. na konci vlády Leopolda II. Protože ve středověku ani raném novověku Botto v rámci Uher žádné známky národní svébytnosti Slováků nenašel, celou tuto epochu ze svých slovenských dějin vynechal. Samozřejmě, Botto si byl vědomý toho, že i v této době žilo na Slovensku slovanské etnikum, z něhož se Slováci vyvinuli, a nepopírá, že se v tomto období na území Slovenska událo mnoho věcí, které ovlivnily pozdější slovenský vývoj: ve své populární *Krátké historii Slovákov* (1914), připomíná např. činnost Matúše Čáka Trenčianskeho, jako evangelík celkem pochopitelně připomněl vliv Jana Husa a husitů na Slovensku, v rozporu se svou prací o vývinu slovenského národního vědomí dokonce hovoří ve středověku o slovenském národě. Ovšem, „pravé“ dějiny Slováků začínají podle něj teprve na konci 18. století.

V meziválečném období nevyšla žádná samostatná syntéza slovenských dějin. Nový československý stát ovšem potřeboval vytvořit nové československé dějiny. Provést syntézu českých a slovenských dějin tak, aby vznikl jeden organický celek, bylo ovšem prakticky nemožné, protože české a slovenské dějiny jsou asynchronní a slovenské události prostě nebylo možné „napasovat“

¹ 2. vydání vyšlo v roce 1910 a 1923 též v: Turčiansky Sv. Martin: Knihotlačiarisky účastinársky spolok. 3. vydání vyšlo v roce 1971 v Bratislava: Tatran.

na hlavní milníky českých dějin. Tak např. rok 1620 se svou bitvou na Bílé hoře, vnímaný od 19. století tradičně jako „počátek třistaleté poroby“, neznamená v slovenských dějinách nic. Podobně největší čeští panovníci, jako byli např. Přemysl Otakar II. či Karel IV., byli pro Slováky stejně cizí, jako třeba Karel Veliký nebo francouzský král Ludvík XIV. Problém byl nakonec vyřešen způsobem, který byl jediným možným: k událostem z českých dějin byly prostě vždy pro dané období přilepeny události z uherských dějin, pokud se nějak týkaly Slovenska.

První, kdo takto postupoval, byl Josef Pekař ve své středoškolské učebnici. Ta vyšla původně v roce 1914 pod názvem *Dějiny naší říše se zvláštním zřetelem ke Království a zeměm na říšské radě zastoupeným*. V ní se ovšem Pekař o Slováky samostatně vůbec nezmiňuje a z uherských se omezil jen na dvě krátké informace o uherské revoluci 1848 – 1849 a poměrně obsáhlý výklad o rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867 (Pekař 2011, 162 – 163; 182 – 185). Pekař ale v roce 1921 knihu přepracoval tak, že z ní odstranil nebo zeslabil pasáže týkající se těch částí někdejší monarchie, které zůstaly mimo nový československý stát, a naopak doplnil některé události z uherských politických dějin a ze zápasu Slováků proti maďarizaci. Knihu pak vydal znovu pod názvem *Dějiny československé*.² Při porovnání textu z roku 1914 a 1921 nicméně zjistíme, že rozdíly jsou malé, protože obě učebnice jsou v podstatě jen dějinami českých zemí. Krátce na to byla stejným způsobem zpracována i v široké veřejnosti populární a opakovaně vydávaná syntéza českých dějin od Antonína Rezka a Jana Dolanského, která pod názvem *Obrázkové dějiny národa českého* vyšla poprvé v nakladatelství Josefa Vilímka už v roce 1893. V pořadí sedmé, doplněné vydání, které vyšlo ve dvou svazcích v letech 1923 – 1924, už neslo název *Obrázkové dějiny národa československého* a od předchozích vydání se lišilo tím, že každá kapitola obsahovala jako jakýsi přílepek několik odstavců týkajících se Slovenska.³

První skutečnou syntézu dějin Slovenska vytvořil v období druhé republiky luďácký historik František Hrušovský, ředitel gymnázia v Kláštore pod Znievom. Jeho *Slovenské dejiny* byly dokončeny v období slovenské autonomie a vyšly těsně před vyhlášením samostatného slovenského státu.⁴ Dílo bylo vydáváno v letech válečné Slovenské republiky opakovaně, jen do roku 1940 vyšla další tři vydání. Práce vyšla též jako středoškolská učebnice⁵ a byla rovněž přeložena do němčiny.⁶ Hrušovský měl dobrou průpravu: vystudoval historii na Univerzitě Komenského, ale absolvoval také studijní pobyty v Praze a v Krakově. Byl aktivně činný v HSEL a v roce 1938 se stal poslancem slovenského sněmu. Na sklonku existence slovenského státu byl jmenován prezidentem Jozefem Tisem profesorem dějin na Univerzitě Komenského (v roce 1940 přejmenované na Slovenskou univerzitu). Po válce Hrušovský emigroval do USA, kde jeho kniha ve stručnější podobě vyšla anglicky.⁷

² Pekař, Josef. 1921. *Dějiny československé*. Praha: Historický klub. Učebnice, doplněná Josefem Klikem, vyšla znovu nákladem Historického klubu v roce 1937 a v roce 1938 byla vydána i její slovenská jazyková mutace. Původní text bez Klikových doplňků vyšel znovu v Praze v nakladatelství Vyšehrad v roce 1991.

³ Dolanský, Jan – Rezek, Antonín – Kosina, Jaroslav. 1923. *Obrázkové dějiny národa československého*. 7. přepracované vydání. Díl I. (do roku 1526). Praha: Josef Vilímek. A Díl II. (po roku 1526) vyšel v Praze: Josef Vilímek v roce 1924.

⁴ Hrušovský, František. 1939. *Slovenské dejiny*. Turčianský Sv. Martin: Matica slovenská. Do roku 1940 vyšla publikace ve 4 vydáních.

⁵ Hrušovský, František. 1940. *Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. ročník stredných škôl*. Turč. Sv. Martin: Matica slovenská. Hrušovský ve spolupráci se spisovatelem Jozefem Ciegerem-Hronským a malířem Jozefem Cincíkem vydal v roce 1942 i populární verzi pod názvem *Obrázkové slovenské dejiny*, která vyšla v Turč. Sv. Martin: Matica slovenská. Znovu vyšly v roce 2017 v Kežmark: Torden.

⁶ Hrušovský, František. 1940. *Die Geschichte der Slowakei*. Bratislava: Slowakische Rundschau.

⁷ Hrušovský, František. 1953. *This is Slovakia. A Country You Do Not Know*. Cleveland, Ohio: Slovenský ústav. 2. vydání vyšlo v roce 1978 v Cambridge (Ontario): Friends of good books.

Hrušovského pojetí dějin vychází z primordiálního chápání slovenského národa, který se stává subjektem dějin od jejich počátku, tj. už od raného středověku. Je proto samozřejmé, že pokládá Velkou Moravu za první slovenský stát a jeho obyvatele za Slováky. „Názov Sloven je iba starší tvar názvu Slováč, ktorý sa začína vyskytovať až v 15. storočí. Všetko, čo sa v prameňoch hovorí o Moravčanoch, vzťahuje sa na Slovákov, ktorí už v prvej polovici 9. storočia zjavujú sa v historických prameňoch ako obyvatelia Slovenskej krajiny“ (Hrušovský 1940, 32). Knížete Pribinu, vládnoucího v Nitře, prezentuje Hrušovský jako prvního slovenského vladaře (ibid., 32). Dále zdůrazňuje, že po zániku Velké Moravy slovenská státnost okamžitě nezanikla, protože i po včlenění nynějšího slovenského území do rámce uherského státu bylo Slovensko ještě asi sto let úředním knížectvím (ibid., 67).

Hrušovský v dalších vydáních své knihy posunul národní příběh tak, aby lépe vyhovoval ľudáckému režimu a historickému odůvodnění nevyhnutelnosti vyhlášení samostatného slovenského státu. Příběh nyní vypadal takto: na počátku dějin Slováků byla Sámova říše a především Velká Morava jako první slovenský stát, který byl ale Maďary zničen. Slováci byli vtěleni do uherského státu, avšak neztratili v něm svou národnost. Vznik Československa v roce 1918 byl pro Slováky sice významným mezníkem, ale zároveň byl pouze jakousi „přestupní stanicí“ na cestě ke konečnému cíli – vzniku (či přesněji obnovení) samostatného slovenského státu dne 14. března 1939. Proto politické dějiny Slováků v rámci Československé republiky Hrušovský v podstatě redukoval na zápas o autonomii a na dějiny HSLS. Když ale slovenský národ dosáhl 6. října 1938 konečně pod vedením HSLS autonomie, zjistil, že je to málo: „Slovenský národ túžil po takej slobode, ktorá by zabezpečila nehatený vzrast jeho života na každom poli,“ a za této situace Slováci dospěli k závěru, že jediným řešením je úplně samostatný slovenský stát (ibid., 428). K myšlence o Československu a období autonomie jako přestupní stanice na cestě ke konečnému cíli, kterým může být za všech okolností jen státní samostatnost, se později Hrušovský vrátil v exilu ve studii *Cesta slovenských dejín k Slovenskej republike* (1949, 1 – 24). Zde napsal, že zájem Německa na rozbití druhé Česko-Slovenské republiky sice uspil vznik samostatného Slovenska, avšak k jeho osamostatnění by došlo stejně: „Vývin bol by svojou prirodzenou cestou pokračoval ďalej k úplnému rozchodu Slovákov a Čechov, a teda k neodvratnému zániku spoločného štátu česko-slovenského. Z Československej republiky cestou prirodzeného vývinu boli by skôr alebo neskôr vznikli dva osobitné štáty, štát český a štát slovenský“ (ibid., 22). Ve zkráceném anglickém vydání své knihy se v exilu Hrušovský navíc vyrovnal s otázkou totalitního charakteru válečné Slovenské republiky a jeho totální závislosti na nacistickém Německu: připustil, že Slovenská republika měla jistě své chyby a nebyla dokonalá, avšak to bylo důsledkem válečných poměrů a celkového charakteru doby, v níž vznikla; epochální význam vzniku slovenského státu pro slovenský národ není jeho nedostatky nijak znehodnocen či snižen (1978, 81).

V roce 1942 byla založena Slovenská akadémia vied a umení (SAVU), která se rozhodla vydat pěti svazkovou *Slovenskou vlastivědu*, jakýsi slovenský pendant Československé vlastivědy z doby první Československé republiky. V úvodu k prvnímu svazku (Ludovít a kol. 1943, 1 – 2) je uvedeno, že dílo chce přinést komplexní vlastivědné poznatky o Slováčích a pozdvihnout vzdělanostní úroveň Slováků.⁸ Historii byl věnován čtvrtý svazek, který napsal historik František Bokes na sklonku roku 1944, avšak vydaný byl teprve po válce. Dílo je psáno čistě pozitivisticky a autor se vyhnul jakékoliv ideologizaci či politizaci textu. Z tohoto důvodu je faktograficky využitelné

⁸ Podle slovenské etnoložky Gabriely Kiliánové byl přednostně vydán svazek věnovaný etnografii a folkloristice (*Slovenská vlastivěda II*. 1943. Bratislava: SAVU), který dokumentoval svébytnost slovenské duchovní a hmotné kultury a tím odmítl teorii o německých vlivech na její rozvoj, viz: Kiliánová, Gabriela. 2021. Národopis a ideológia. Činnosť Ústavu pre vlastivědný výskum v Kežmarku počas druhej svetovej vojny. In: *Národopisný vestník* 38 (80)/1, 29 – 31.

i dnes. Zřejmě z politických důvodů Bokes úmyslně dovedl výklad jen do vzniku Československa. To mu v původním textu umožnilo vyhnout se přehnané kritice první republiky a především adoraci vzniku slovenského státu v roce 1939, protože Bokes, na rozdíl od Hrušovského, nebyl aktivním ľudákem. I když Bokes samozřejmě vysoce hodnotil význam Velké Moravy, k otázce národnosti jeho obyvatel se stavěl rezervovaně, protože si byl vědom, že národy se vyvíjejí a je těžké hledat ty dnešní už v 8. století. Otázku údajného údelného slovenského knížectví na počátku uherského státu vyřešil Bokes takto: „Nemožno celkom uspokojivo tvrdiť, či Slovensko od čias svojho pripojenia k Uhorsku tvorilo osobitný celok, vybavený aj ústavoprávnymi znakmi. Romantická historická tradícia slovenská, reprezentovaná najmä Fr. V. Sasinkom, spomína slovenské vojvodstvo nitrianske, ktorého trvanie sleduje až do vymretia Arpádovcov a do čias pôsobenia Matúša Čáka. [...] Inštitúcia údelných kniežat v Uhorsku nesporne jestvovala, je len otázka, či význam pojmu ducatus treba brať v zmysle teritoriálnom alebo len ako hodnosť bez vzťahu k teritóriu“ (Bokes 1946, 62 – 63).

Bokes vyzdvihl povstání 1848 – 1849, přičemž zdůraznil omezenost ústavních reforem prováděných uherskou revolucí: „Slováci tešili sa novým udalostiam a predpokladali, že občianska a politická rovnoprávnosť bude dovŕšená aj rovnoprávnosťou národnou. No nechýbali ani skeptické hlasy, ktoré naznačovali, že novou slobodou sa Slovákom zamkli ústa a že sa im so stránky národnostnej bude vodiť horšie ako pred tým, keď sa mohli obrátiť o ochranu aspoň do Viedne“ (ibid., 164). Bokes se podrobně zabývá také politickými zápasy po rakousko-uherském vyrovnání. V kapitole XIX., věnované první světové válce a vzniku Československa, věnoval značnou pozornost roli amerických Slováků v zápase za národní osvobození, stejně jako to ostatně učinil ve svých dějinách i Hrušovský. V poslední, XX. kapitole, která nese název „Od Martinskej deklarácie po uzavretie trianonského mieru“, se Bokes věnuje zápasu o slovenské hranice. Kapitola končí takto: „Odhlasovaním ústavných zákonov, vykonaním parlamentných volieb a podpísaním mierovej zmluvy trianonskej boli dané základy pre rozvoj nového života na Slovensku v rámci Československej republiky. Tým, možno povedať, končí sa nová etapa oslobodenia Slovenska. Pravda, opísané udalosti tohto úseku slovenských dejín tvoria len rámec, ktorého náplň ani zďaleka nevyčerpáva obraz dejov, ktoré sa odohrali na Slovensku od 30. 10. 1918. Tento úsek je oveľa bohatší na deje a mnohé z toho, čo nebolo pojaté do poslednej kapitoly tejto práce, bude opísané v obraze, ktorý hodláme načrtnúť v kapitolách, venovaných slovenským dejinám v Československu“ (ibid., 403). Na závěr své práce napsal: „Autorovi prichodí na konci sa ospravedlniť, že *Dejiny Slovenska a Slovákov* nedoviedol až po najčerstejšiu prítomnosť, ako to mal v úmysle. Nedávne časy nedávali možnosti, aby sa venoval podrobnejšie dejinám Československej republiky. Mnohosť látky, ktorú treba preskúmať, a najmä jej doterajšia neprístupnosť prekážali, aby autor Dejín splnil svoje pôvodné predsavzatie. Láska čitateľ týchto *Dejín* iste prepáči autorovi, že nesplnil predsavzatý pôvodný plán. Nevzdáva sa však úlohy napísať dejiny prvej Československej republiky, len čo to okolnosti dovoľia. Vyšli by potom v niektorom z posledných zväzkov Slovenskej vlastivedy. Zato autor *Dejín* prichystal opísanie boja o oživotvorení Československa od roku 1939 a národného povstania z roku 1944. Táto publikácia vyjde v najbližšom čase“ (ibid., 404). Bokes ale zřejmě od napsání dějin Slovenska v období 1918 – 1945 nakonec ustoupil; poslední (pátý) díl *Slovenské vlastivědy*, vydaný v roce 1948, byl totiž věnován nikoliv nejnovějším dějinám, ale jazyku a literatuře.

V socialistickém období vzniklo několik syntéz dějin Slovenska. Na jejich počátku stály *Dějiny Slovenska. Tézy*, vydané roku 1955 jako zvláštní příloha k *Historickému časopisu SAV*.⁹ Vycházely z nové periodizace slovenských dějin z pera Ludovíta Holotíka, který se pokusil jako první dát

⁹ Holotík, Ludovít. 1955. *Dejiny Slovenska. Tézy. Príloha Historického časopisu*, III. Bratislava: SAV.

slovenskému národnímu příběhu marxistický kabát.¹⁰ I v „marxistickém“ příběhu si klíčové postavení v dějinách raného středověku zachovala Velká Morava, přičemž jedním z mezníků zůstal i její rozpad a začlenění území Slovenska do rámce uherského feudálního státu. Rok 1526 rovněž zůstal důležitým mezníkem, ale byl označen za počátek „krize feudalismu“. Za pozitivum bylo považováno, že se Češi a Slováci dostali do jednoho státního útvaru (Hudek 2010, 150); to je ovšem tvrzení velmi sporné, protože česko-rakousko-uherské soustátí bylo jen personální unií.

Problém měla marxistická historiografie se slovenským povstáním 1848 – 1849 a především s bojem slovenských dobrovolníků proti Kossuthovi a maďarské revoluci. Jak známo, Karl Marx i Friedrich Engels v letech 1848 – 1849 na stránkách svých radikálně-demokratických novin *Neue Rheinische Zeitung*¹¹ vysoce hodnotili maďarskou revoluci, zatímco vystoupení nemaďarských národů za svoje národní práva považovali za kontrarevoluční; obdobně ostatně vnímali i rezervovaný postoj Čechů k německé revoluci (Marx – Engels – Lenin 1963, 153 – 174; 183 – 194). Marxovo a Engelsovo stanovisko – totiž že v roce 1848 byli Němci, Poláci a Maďaři revolučními národy, zatímco národy bojující za svoje národní práva, a vystupující proti z nutnosti proti těmto „revolučním“ národům, jsou kontrarevoluční – podpořil v roce 1916 v diskusi o právu národů na sebeurčení také Lenin (ibid., 264). Už ve třicátých letech se proto slovenský básník a komunista, Laco Novomeský, pokusil „marxisticky opravit“ tradiční výklad slovenského povstání 1848 – 1849. Brožura *Marx a slovenský národ*, kterou vydal patrně vlastním nákladem, zcela zapadla.¹² Pro samotné komunisty by ostatně na počátku padesátých let, s ohledem na obvinění Novomeského z „buržoazního nacionalismu“ a jeho následné uvěznění, stejně nebyla použitelná.

Pro slovenské historiky byl postoj k slovenskému povstání 1848 – 1849 proti maďarské revoluční vládě těžkým oříškem, protože právě jím Slováci poprvé jasně politicky vstoupili do střeoevropské politiky. Kromě toho odmítnutí povstání bořilo i samotný slovenský národní příběh. Lze proto zcela souhlasit se slovenským historikem Adamem Hudekem, který ve své práci o formování marxistické historiografie o tom napsal: „Pozitívne hodnotenie slovenských výprav rokov 1848 – 1849 znamenalo v marxizme neprípustné nadradovanie národnostných problémov problémom ekonomickým, za ktoré podľa marxistov bojovala maďarská revolúcia. Tento jednoznačný súd však oberal národný príbeh o jedno z mála hrdinských období a nútil historikov, ktorí sa ním zaoberali, radikálne prehodnotiť svoje názory“ (Hudek 2010, 151). Úplně odmítnout Ludovíta Štúra a povstání 1848 dost dobře nešlo. Určitou výhodou pro slovenské historiky byla skutečnost, že sovětský historik Ivan Udalcov, zabývající se revolucí 1848, se už v roce 1949 ve veřejné přednášce v Bratislavě Štúra zastal, a za hlavní problém revoluce 1848 – 1849 v habsburské monarchii označil protislovenskou politiku německých a maďarských buržoazních revolucionářů (Udalcov 1951, 80 – 81).¹³ V „tézích“ z roku 1955 se proto sice připouští, že politika revoluční Kossuthovy vlády byla národnostně necitlivá, ale to údajně nic nemění na tom, že Štúra a Hurban postavením se na stranu Vídně vystoupili „na špatné straně barikády“. Kromě toho prý „apologický postoj k slovenským výpravám proti maďarskej revolúci 1848 – 1849 sa stal jedným z hlavných ideových zdrojov slovenského buržoázneho nacionalizmu“ (Holotík 1955, 123). I takováto teze byla ale natolik v rozporu se zažitým národním příběhem, že nebyla dlouhodobě udržitelná.

¹⁰ Holotík, Ludovít. 1953. K periodizácii slovenských dejín v období feudalizmu a kapitalizmu. In: *Historický časopis* 1/1.

¹¹ Viz např. Engelsův článek *Demokratický panslavismus* z 14. a 15. 2. 1849 či článek o Uhrách z 18. 5. 1849.

¹² Novomeský, Ladislav. 1933. *Marx a slovenský národ. Historické korene oportunity slovenského mešťanstva. História povstania slovenského vo svetle marxizmu*. Bratislava: (vydavatel neuveden), 10. Novomeský sám se v šedesátých letech od těchto názorů distancoval – viz Novomeský, Ladislav. 1966. Na prelome. In: *Slovenská literatúra* 13/1, 19 – 20.

¹³ Jedná se o text přednášky, kterou měl Udalcov v Bratislavě 10. února 1949 v rámci cyklu *O revolučných rokoch 1848 – 1849*. Celý text přednášky ve sborníku viz 74 – 85.

Už v prosinci 1955 na konferenci ke stému výročí Štúrovy smrti vystoupil Daniel Rapant, autor dodnes nepřekonaného díla o revoluci 1848 – 1849, se zásadním referátem, kterým slovenské povstání rehabilitoval. Charakteristické pro tehdejší poměry je, že referát sice odezněl, ale nesměl být publikován – Rapant jej mohl otisknout teprve v roce 1965 (Rapant 1965, 437 – 456). Zápas za rehabilitaci slovenského povstání se pak stal jedním z nosných témat slovenského emancipačního procesu v šedesátých letech.

Koncepce tezí slovenských dějin z roku 1955 byla celkem beze změny inkorporována do první marxistické syntézy – *Přehledu dějin Československa*.¹⁴ I. díl zahrnoval dějiny do roku 1848. Adam Hudek o slovenské části I. dílu, zahrnující i středověk od Petra Ratkoše, napsal: „Peter Ratkoš odmietol koreláciu medzi vznikom údelného vojvodstva na slovenskom území a nejakou formou slovenskej autonómie v rámci Uhorska. V „Přehlede“ bol názor o existencii slovenskej autonómie v Uhorsku vyhlásený za produkt boja za národnú rovnoprávnosť v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia. Ten istý názor zastávala marxistická historiografia aj v prípade panstva Matúša Čáka Trenčianskeho“ (Hudek 2010, 172). Problémem byli husité na Slovensku, protože zde politická objednávka šla jednoznačně proti historickým faktům. Peter Ratkoš, který se výzkumu husitství na Slovensku věnoval už od počátku padesátých let, se zde dostal do obtížné situace, protože, jak napsal opět výstižně Adam Hudek, „nárast znalostí o pôsobení husitov na Slovensku sťažoval ich pozitívne hodnotenie“ (ibid., 173). Ratkoš problém „vyřešil“ marxisticky, totiž tvrzením, že husiti ničili a plenili jen majetky církve a feudálů. Naproti tomu slovenské povstání 1848 – 1849 bylo hodnoceno částečně pozitivně: „Zo strany vedenia maďarskej vlády nebol učinенý žiadny pokus o dohodu so slovenskými národovcami“ (Ratkoš 1960, 126). Příběh meziválečného Československa byl „z veľkej časti koncipovaný ako dejiny novovzniknutej KSCĽ, doplnený o „osudy“ robotníckej triedy“ (Hudek 2010, 179).

Moderní slovenské dějiny měly v marxistické interpretaci ještě další problematiska místa. Prvním byl samotný vznik Československa, který už nebyl vysvětlován jako výsledek zápasu domácího a zahraničního českého a slovenského odboje, ale jako důsledek ruské revoluce z roku 1917, především té podzimní, bolševické podle dobového hesla: „Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo svobodného Československa.“ Šlo o umělý konstrukt nadiktovaný z Moskvy, který se netýkal zdaleka jen Slovenska, resp. Československa – podle sovětského marxistického výkladu byly totiž veškeré změny a otřesy, k nimž došlo ve světě na sklonku první světové války a bezprostředně po ní, vykládány jako ohlas ruských revolucí z roku 1917. Dobová slovenská marxistická historiografie vyřešila problém tak, že různé stávkové demonstrace (jako např. oslavy 1. máje 1918 v Liptovském Svätém Mikuláši, kde Vavro Šrobár poprvé veřejně hovořil o spojení Slovenska s českými zeměmi), byly prostě prohlášeny za ohlas bolševické revoluce, ačkoliv žádnou přímou souvislost zde nelze prokázat (Gosiorovský 1956, 268 – 301).¹⁵ V důsledku této koncepce byl Milan Rastislav Štefánik, jeden ze tří „otců zakladatelů“, upozádněn a jeho odbojová role, ve skutečnosti nesporná, byla označena za „pouhou legendu“ (Holotík 1958).¹⁶

Dalším problémem byl výklad o socialistické revoluci v Maďarsku na jaře 1919, vzniku Maďarské republiky rad, její „sesterské“ Slovenské republiky rad a boj československé armády proti maďarským vojskům. Není (a nebylo) žádným tajemstvím, že pokud jde o státoprávní uspořádání, nebyl v Budapešti žádný rozdíl mezi demokratickou vládou Mihaly Károlyiho, komunistickou vládou Bely Kuna a následným „bílým“ antikomunistickým režimem admirála Miklóse Horthyho:

¹⁴ *Přehled dějin Československa*. Díl I – III (II. díl sv. 1. a 2). 1958 – 1960. Praha: ČSAV.

¹⁵ Nutno dodat, že popsáním způsobem (tj. připsáním všech stávek, demonstrací a vojenských vzpour ohlasu VŘSR) se s problémem vyrovnala také česká historiografie a historiografie ostatních socialistických států ve východní Evropě.

¹⁶ V roce 1960 vyšlo tamtéž druhé vydání této knihy.

všichni logicky usilovali o obnovení integrity Uherska z hranic z roku 1918, které – tak jako všichni Maďari – považovali (a považují) za svůj národní stát. Zatímco tedy za první republiky byl boj československé armády proti maďarské rudé armádě podáván jako osvoboditelská válka proti pokusu o opětovné připojení Slovenska k Maďarsku (Pogorielov – Zimák a kol. 1936)¹⁷, nyní šlo o kontrarevoluční vystoupení české a slovenské buržoazie proti socialistické revoluci šířící se na Slovensko (Král 1954).¹⁸ Zatímco vyhlášení Slovenské republiky rad v Prešově v červnu 1919 (poté, co maďarská rudá armáda obsadila Košice) bylo vydáváno jen za maskovací pokus komunistické vlády v Budapešti, nyní bylo naopak prezentováno jako první pokus o nastolení socialismu na Slovensku a také pokus o marxistické řešení národnostní otázky podle sovětského vzoru; v tomto bodě ovšem význam Slovenské republiky rad prodělal vývoj. Zatímco v padesátých letech bylo vyhlášení samostatné Slovenské sovětské republiky vnímáno jako chyba (Gosiorovský 1951, 106; Král 1954, 220 – 221), v šedesátých letech a později (v důsledku hnutí za federalizaci na Slovensku) bylo naopak vnímáno jako jeden z pokusů o řešení slovenské státnosti (Vietor 1969, 32).¹⁹

Samostatnou kapitolou byl výklad o vzniku a charakteru autonomistického hnutí a válečné Slovenské republiky. V původní koncepci z padesátých let bylo autonomistické hnutí a slovenský stát hodnoceny jednoznačně negativně; slovenský stát byl vydáván jen za jakousi jinou formu nacistické okupace, přičemž byl zvýrazněn boj „lidu“ proti tomuto režimu.²⁰ Boj vedla Komunistická strana Slovenska, která byla také v rozporu s fakty pasována na vůdčí sílu Slovenského národního povstání. Problém spočíval v tom, že vedoucí komunističtí činitelé povstání v čele s Gustávem Husákem byli už na počátku padesátých let vyloučeni ze strany, obviněni ze slovenského buržoazního nacionalismu a pak v roce 1954 odsouzeni k dlouholetým trestům. Slovenské národní povstání tak sice údajně vedla KSS, ale – v rozporu s logikou – právě vedoucí činitelé téže KSS (konkrétně pátý ilegální výbor KSS) toto povstání zrazovali (Gosiorovský 1954, 60 – 68).²¹

V 60. letech byla na Slovensku rozpracována samostatná syntéza dějin Slovenska ze 60. let navazující na celostátní *Přehled dějin Československa*. První díl, zahrnující období do roku 1848, vyšel v roce 1961. Šlo vlastně jen o rozšířený text z *Přehledu československých dějin*, na díle se autorsky podíleli stejní lidé (Hudek 2010, 181). Subjektem dějin byl v duchu *Téz k slovenským dějinám* z roku 1955 „pracující lid.“ V úvodu k prvnímu dílu o tom čteme toto: „Marxisticko-leninské poňatie dejín nachádza predmet dejín Slovenska v dejinách jeho pracujúceho ľudu a prírodného prostredia, v ktorom ľud pôsobí a ktorú ľud ovplyvňuje, v dejinách triednych bojov, v dejinách národnej kultúry, zdôrazňujúc predovšetkým rozvoj výrobných síl a výrobných vzťahov“ (Holotík 1961, 9). Druhý díl práce vyšel po mnoha odkladech teprve v roce 1968 a dovedl výklad do roku 1900, do „nástupu imperialismu“, ačkoliv takováto periodizace je, pokud jde o Slovensko, absurdní, protože rok 1900 nepředstavuje v slovenských dějinách žádný mezník. Původně měl text II. dílu končit rokem 1918,

¹⁷ V zájmu historické pravdy je ovšem třeba říci, že to byla československá armáda, která v dubnu 1919 zahájila vojenské operace proti Maďarsku s cílem získat malé sporné území nedaleko Lučence.

¹⁸ Práce vyšla rovněž maďarsky: Král, Václav. 1956. *A csehszlovák burzsoázia intervencióh háborúja a magyar tanácsköztársaság ellen 1919-ben*. Bratislava: SVKL.

¹⁹ Martin Vietor, právní historik, zřejmě tuto útlou knížku (či spíše brožuru) napsal, aby se distancoval od svých starších tvrzení v jinak velmi podrobné starší publikaci z padesátých let. V ní totiž tvrdil, že vyhlášení Slovenské republiky rad bylo jen prvním krokem „v boji českého a slovenského pracujícího ľudu za socialistické Československo“ – viz Vietor, Martin. 1955. *Slovenská sovietska republika 1919*. Bratislava: SVPL, 197.

²⁰ Viz např. Lipscher, Ladislav. 1957. *Ludácká autonómia. Ilúzie a skutočnosť*. Bratislava: SVPL; Stanek, Imrich. 1958. *Zrada a pád. Hlinkovští separatisté a tak zvaný Slovenský stát*. Praha: SNPL.

²¹ Podrobný výklad o historiografii o SNP v padesátých letech viz: Jablonický, Jozef. 1994. *Glosy o historiografii SNP*. Bratislava: NVK International, 15 – 35.

avšak Holotík nedodal text. Podle Adama Hudeka se nedokázal vyrovnat s novým pohledem a stal se obětí svých vlastních zkreslených představ z padesátých let (2010, 182).

Šedesátá léta znamenala proces postupného uvolňování na Slovensku. V souvislosti se slovenským hnutím za federalizaci státu se dějiny znovu nacionalizovaly. Zaslouhou Daniela Rapanta se do národního příběhu se vrátilo povstání 1848 – 1849 jako jeden z ústředních momentů slovenských moderních dějin (1965, 437 – 456). V dějinách meziválečného období začal být částečně pozitivně hodnocen i zápas Slováků za autonomii, byť pohled na HSLS jako stranu zůstal negativní. V souvislosti s rehabilitací Gustáva Husáka a vydáním jeho knihy *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*²² došlo k přehodnocení SNP, v němž už nebyl viděn jen počátek socialistické revoluce a zápas za obnovení Československa, ale také zápas za nové uspořádání československého státu a za vybudování vlastní slovenské státnosti v rámci federalizovaného Československa (Jablouňák 1994, 64 – 82). Nové hodnocení v té době v českém prostředí doznala meziválečná první republika a nekomunistický odboj za druhé světové války.²³

V rámci uvolnění začala být vydávána řada *Československá vlastivěda*, jejíž první dva svazky druhého dílu byly věnované dějinám. V původním pojetí mělo jít o dílo, které by marxistickým způsobem znovu zpracovalo látku obsaženou v mnohosvazkové předválečné *Vlastivědě I*. V „nové“ *Vlastivědě* byly už klasickým způsobem paralelně vykládány české a slovenské dějiny. První díl zahrnující české a slovenské dějiny vyšel v roce 1963 a byl bez omezení volně dostupný a používán i v období normalizace.²⁴ Druhý díl, zahrnující období 1781 – 1948, byl vydán v roce 1969²⁵ a nese jasné české i slovenské stopy reformní historiografie šedesátých let.²⁶ Proto krátce po vydání byl stažen z prodeje a vyřazen z veřejných knihoven. Obdobný osud potkal syntézu slovenských dějin 20. století od Lubomíra Liptáka z roku 1968, kterou můžeme považovat za jakýsi vrchol reformního slovenského dějepisceví té doby.²⁷

V roce 1971 vyšla jako první svazek nové *Slovenské vlastivědy* nová syntéza slovenských dějin s názvem *Slovensko – Dejiny*.²⁸ V textu je ještě patrný odraz reformního proudu šedesátých let a nového hodnocení událostí 1848 – 1849, zápasu za autonomii a SNP, ale současně je zde už i patrný vliv nastupující normalizace, které především v opisu událostí 1945 – 1948 nutil autory k opatrnosti. Kapitulu o první světové válce, o Československé republice a o slovenském státě napsal čelní historik reformního období Lubomír Lipták kryjící se pod pseudonymem Ján Michalec (Lipták byl v rámci normalizačních čistek vyhozen z Historického ústavu SAV a postihnutý zákazem publikovat), vyjma výkladu o Slovenském národním povstání, který napsal Miroslav Kropilák.²⁹ Svazek, podobně jako II. svazek *Československé vlastivědy*, byl brzy stažen z prodeje,

²² Husák, Gustáv. 1964. *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava: VPL.

²³ K tomu podrobněji viz Rychlík, Jan. 2012. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha: Vyšehrad, ÚSTR, 444 – 456.

²⁴ Tibenský, Ján (autor slovenské části knihy). 1963. *Československá vlastivěda*. Díl II. Dějiny, svazek 1. Praha: Orbis.

²⁵ Ludovít Holotík, Miroslav Kropilák, Július Mesároš a Ján Tibenský (autoři textů o dějinách Slovenska). 1969. *Československá vlastivěda*. Díl II. Dějiny, svazek 2. Praha: Horizont.

²⁶ Např. o Maďarské, resp. Slovenské republice rad zde čteme: „Potíže vyvolávalo řešení národnostní otázky. Revoluční vláda proklamovala právo národů na sebeurčení, ale v maďarské armádě bylo mnoho starých uherských důstojníků, kteří se domnívali, že vojenských úspěchů je třeba využít k opětovnému připojení Slovenska k Maďarsku. Tyto tendence samozřejmě vzbuzovaly nedůvěru slovenského obyvatelstva a oslabovaly sympatie, které maďarská armáda nesporně měla“ (415).

²⁷ Lipták, Eubomír. 1968. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: VPL. Po roce 1989 bylo toto dílo vydáváno opakovaně, poslední (čtvrté) vydání vyšlo v Bratislavě v nakladatelství Kalligram v roce 2011.

²⁸ Tibenský, Ján a kol. 1971. *Slovensko. Dejiny*. Bratislava: Obzor.

²⁹ Miroslav Kropilák byl také už od konce padesátých let autorem středoškolských učebnic, do kterých psal

avšak na rozdíl od II. svazku *Československé vlastivědy* byly kapitoly týkající se vývoje po první světové válce přepracovány podle ideologických potřeb normalizace a kniha pak vyšla znovu.³⁰ Autorský kolektiv pokládal za nutné připojit předmluvu mající podobu jakési omluvy a vysvětlující „chyby“ prvního vydání: „Prvé vydanie tejto syntetickej práce vznikalo v druhej polovici šesťdesiatych rokov. Prinášalo teda výsledky vtedajšieho stavu vedeckého bádania a nemohlo nebyť poznamenané aj chybami, ktorým sa v tomto období nevyhli spoločenské vedy, medzi nimi aj historiografia. A navyše: rozbor dejinných udalostí a javov sa končil víťazstvom pracujúceho ľudu nad reakciou vo februári 1948, takže v práci chýbalo spracovanie celej etapy socialistickej výstavby našej vlasti, v ktorej ľud Slovenska napísal najslávnejšiu kapitolu svojich dejín a uskutočnil najprevratnejšie premeny vo všetkých oblastiach politického, hospodárskeho, sociálneho i kultúrneho života“ (Tibenský a kol. 1978, 8).³¹

Druhé vydání skutečně připojilo kapitolu s názvem *Výstavba socialismu* a dovedlo výklad až do XV. sjezdu KSČ v roce 1976 (ibid., 862 – 973). Tuto kapitolu napsal Husákův „dvorní historik“ Viliam Plevza a v dobovém stylu je hlavně výčtem úspěchů při budování socialismu. Období let 1968 – 1969 věnoval Plevza celkem devatenáct stran (ibid., 920 – 939) a jde v podstatě o parafrázi textu nechvalně známého *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*, dokumentu, který v letech 1970 – 1989 podával závazný výklad tzv. krizového období. Pozitivně je hodnocen jedině zápas Slováků za federaci, která zapadala do nacionalizace slovenského národního příběhu, který byl zahájen právě v šedesátých letech rehabilitací štúrovců a povstání z roku 1848 – 1849, kritikou českoslovakismu, diskusí o česko-slovenských vztazích a novým hodnocením Slovenského národního povstání (Hudek 2010, 190 – 212).

V rámci normalizace však nedošlo na Slovensku k odmítnutí všech nových pohledů na momenty slovenských dějin tak, jak vznikly v šedesátých letech. Tím se situace značně lišila od poměrů v České socialistické republice.³² Na Slovensku bylo v období federace možno vyzdvihnout národní zápas Slováků v revoluci 1848 – 1849, a pokud jde o první republiku, kritizovat *ad libitum* předválečný českoslovakismus. V omezené míře byly dokonce možné kritické poznámky na centralismus v období socialismu před rokem 1968, především po roce 1960, v čemž normalizační historiografie navázala na trendy z druhé poloviny šedesátých let. Adam Hudek o tom výstižně napsal: „Po roku 1968 štátna moc tento trend využila. Výmenou za poslušnosť štátnej doktríny a prácu v prospech legitimizácie umožnila slovenským historikom pokračovať v konštrukcii samostatného slovenského národného príbehu. Za tieto konštrukcie boli zodpovední historici,

pasáže o slovenských dějinách. Nejznámější je učebnice *Československé dějiny*, jejíž českou část napsal Václav Husa. Poprvé se Kropilák na doplnění Husovy učebnice, jejíž česká část vznikla už dříve, podílel u 6. vydání z roku 1966. *Učebnice Husa* – Kropilák byla opakovaně vydávána až do osmdesátých let v české, slovenské a maďarské verzi, ale byla přeložena i do jiných jazyků. Viz: Husa, Václav – Kropilák, Miroslav. 1966. *Československé dějiny*. 6. přepracované vydání. Praha: SPN.

³⁰ Na text vypracoval velmi kritický posudek vedoucí katedry marxismu-leninismu a člen ideologické komise ÚV KSS doc. Ján Kvasnička, který byl tehdy také prorektorem Univerzity Komenského. K tomu viz: Mesároš, Július. 1990. Zápasy o vedeckú etiku v historickom bádani v zrkadle dokumentov z obdobia konsolidácie. In: *Historický časopis*. 38/5, 706 – 727. Kvasničkův posudek viz tamtéž, 708 – 713.

³¹ Jako autoři předmluvy jsou uvedeni Ján Tibenský a Viliam Plevza, z dikce je ale jasné, že minimálně uvedenou pasáž napsal Plevza.

³² Obdobná byla situace v oblasti etnografie, kde rovněž na Slovensku byly větší možnosti bádání než v České republice, protože etnografií se legitimizovala svěbytnost slovenské duchovní a hmotné kultury. Viz k tomu: Palouček, Oto. 2021. Progresivní formy lidových tradic jako součást socialistickeho způsobu života: jazyk a československá etnografie v období tzv. normalizace. In: *Národopisný věstník*, 38 (80)/1, 54 – 71. Podolinská-Zachar, Tatiana. 2021. Dobové paradigma v kontexte dejín Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV (1946 – 1989). In: *Slovenský národopis* 69/1, 148 – 156.

ktorých Daniel Rapant nazýval „červení lůdáci“ a Ján Mlynárik ich výtvoary nazval produktmi „marxistického lůdackeho nacionalizmu“ (Hudek 2010, 226).

V období normalizace měla být vytvořena zcela nová syntéza československých dějin, která by byla „očistěna“ od „nesprávných“ názorů šedesátých let. Mělo jít o společný projekt českých a slovenských historiků, především z ústavů ČSAV a SAV. Nástin projektu byl koncipován na první schůzi českého a slovenského týmu ve Smolenicích (zámek patříci SAV) ve dnech 1. – 3. března 1971. Projekt byl skutečně velkorysý: měl zahrnovat deset svazků, z čehož devátý měl obsáhnout soudobé dějiny, tj. období od roku 1945 do roku 1971 (tj. do XIV. sjezdu KSČ, který byl naplánován na květen) a desátý měl být celý věnován historiografii.³³ Na podobný projekt nebyly uvolněny peníze, proto musel být přepracován. Nově měla být látka vtěsnána do čtyř dílů, z nichž první měl dva svazky – první zahrnující české a slovenské dějiny do roku 1526 vyšel v roce 1980, druhý obsahující období 1526 – 1848 o dva roky později.³⁴ Jako obvykle, projekt skončil jako torzo: práce se „zadržla“ na třetím dílu zahrnující období 1918 – 1945, který měl být vydán přednostně ještě před druhým dílem.³⁵ V roce 1986 bylo rozhodnuto změnit koncepci; třetí díl, jehož rukopis byl už hotový, se začal znovu přepracovávat v souvislosti s přestavbou a novým, pozitivním pohledem na vznik Československa. Celý text byl hotový v roce 1989, avšak s ohledem na politické změny zůstal ve strojopise. Čtvrtý díl, který měl zahrnovat období socialismu, nebyl ani rozpracován.³⁶

Při diskusích mezi českými a slovenskými historiky se jako hlavní problém ukázala periodizace jednotlivých kapitol tak, aby dílo mělo jednotnou koncepci. Nešlo samozřejmě o nový problém: potýkali se s ním všichni autoři pokoušející se napsat jednotné „československé“ dějiny. České a slovenské dějiny jsou ve skutečnosti asynchronní, a je proto pochopitelně velmi těžké nějaké společné mezníky najít. Autorům sice částečně pomohla marxistická periodizace dějin, problém ale poté setrval při členění kapitol: při koncipování třetího dílu se např. čeští a slovenští historici nemohli shodnout na tom, kam zařadit druhou republiku a období autonomie Slovenska. Zatímco z českého pohledu jde totiž o jakýsi epilog k první republice (byť nepříliš slavný), ze slovenského pohledu je období autonomie přímo spojené s následným vyhlášením samostatnosti Slovenska. S tím souvisel i problém, zda kapitola o druhé světové válce má začínat německým napadením Polska, tedy 1. zářím 1939, anebo už rozbitím druhé republiky, které z českého pohledu je tradičně vnímáno jako jakási ouvertura k válečnému konfliktu.

Paralelně s prací na *Přehledu dějin Československa* slovenští historici pracovali v osmdesátých letech na separátní syntéze nových dějin Slovenska. Je zřejmé, že se tak stalo poté, co se ukázalo, že společný projekt s ČSAV „uvázl“. Dějiny Slovenska byly rozvrženy do šesti dílů zahrnujících období od pravěku až do roku 1960. Nevycházely ovšem chronologicky: nejprve v roce 1985 vyšel pátý díl zahrnující roky 1918 – 1945, který pak v období přestavby vyšel ještě jednou v roce 1987. V roce 1986 vyšel první díl zahrnující dějiny do roku 1526 a současně s ním čtvrtý díl obsahující výklad od konce 19. století do roku 1918. V roce 1987 vyšel svazek týkající se období 1526 – 1848 a v roce 1988 následoval šestý díl zahrnující roky 1945 – 1960. Teprve o čtyři roky později, v roce 1992, vyšel třetí díl zahrnující období 1848 – 1900.³⁷

³³ Archív Akademie věd ČR (A AV ČR), f. Historický ústav (HÚ) ČSAV, k. 40, fasc. *Přehled dějin Československa*, složka 1.

³⁴ Purš, Jaroslav a kol. 1980. *Přehled dějin Československa I/1*. Praha: Academia.

Purš, Jaroslav a kol. 1982. *Přehled dějin Československa I/2*. Praha: Academia.

³⁵ A AV ČR, f. HÚ ČSAV, fasc. *Přehled dějin Československa, zápisy z jednání autorského kolektivu*, složka 2.

³⁶ Tamtéž, složka 9.

³⁷ Marsina, Richard a kol. 1986. *Dejiny Slovenska I*. Bratislava: VEDA.

Cambel, Samuel a kol. 1987. *Dejiny Slovenska II*. Bratislava: VEDA; Martin: SAV.

Podrimavský, Milan a kol. 1992. *Dejiny Slovenska III*. Bratislava: VEDA.

Syntéza slovenských dějin vzniklá ve druhé polovině osmdesátých let je vlastně jedinou dokončenou velkou syntézou. Pátý díl je ovlivněn oficiálními postoji tehdejšího komunistického režimu na první republiku, a pokud jde o slovenský stát a SNP, rovněž Husákovou prací *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*, která byla jakýmsi dogmatem normalizačního výkladu o této události slovenských dějin.³⁸ Kromě šestého dílu, který je s ohledem na dobu svého vzniku zcela nepoužitelný a může sloužit pouze jako dokument o podobě historiografie soudobých dějin doby, ve které vznikal, jsou ostatní díly svým zpracováním v různé míře hodnotné i dnes. Výhodou bylo, že III. díl, zabývající se také roky 1848 – 1849, vyšel jako poslední a až po pádu komunistického režimu, kdy již nebylo třeba brát jakýkoliv ohled na to, co řekli o slovenském povstání Marx, Engels či Lenin. I když změna pohledu na slovenské povstání se měnila již od šedesátých let, nyní byl vztah slovenské a maďarské revoluce zcela obrácen: maďarská revoluce byla líčena jako omezená a v zásadě jako nedemokratická, protože ji vedla liberální maďarská šlechta, která nejenže neměla žádné pochopení pro oprávněné nároky neslovanských národů, ale nedokázala ani v sociálním ohledu překročit vlastní stín. Slovenská národní rada řídící na podzim 1848 slovenské povstání se naopak chovala demokraticky: „Hlavným cieľom septembrového povstania bolo odstránenie politického hegemonizmu maďarskej liberálnej a umiernené konzervatívnej šľachty, zabezpečenie národných práv a rovnoprávnosti Slovákov a demokratizácia sociálnych a politických pomerov na Slovensku. [...] Spoločenský život na nevelkom povstaleckom území riadila SNR prostredníctvom nariadení, proklamácií a svojich vyjednávatelov (povereníkov). Počas krátkej politickej moci tu kládla základy nového demokratickejšieho režimu a slovenskej národnej správy. Z obecných úradov odvolávala všeobecne neoblúbených šľachtických úradníkov. Na verejných zhromaždeniach nechávala do nich aklamáciou voliť demokratických vlastencov cítiacich s potrebami ľudových vrstiev a slovenskými národnými snahami“ (Podrimavský a kol. 1992, 61).

Období po roce 1989 odstranilo ideologické bariéry, do kterých se do té doby museli slovenští historici vtěsnat. Zcela logicky se objevila poptávka po nové syntéze dějin Slovenska. První poměrně krátkou syntézu zpracovanou kolektivem autorů vydala ještě v roce 1992 Matica slovenská.³⁹ V počínajícím zápase o koncepci slovenských dějin, kde na jedné straně stála nacionalistická neoludácká skupina volající po „slovenském pohledu na dějiny“ a na druhé straně početně silnější okruh historiků z akademických pracovišť, kteří odmítali především jednostranné adorování válečné Slovenské republiky a jejich představitelů, byla kniha nacionalisty označena za „málo národní“, ačkoliv jedním z autorů byl Richard Marsina mající blízko k okruhu nacionalistických historiků. Matica slovenská, která si napsání knihy sama u renomovaných historiků objednala, nebyla s „málo národním“ vyzněním spokojena a poté, co se v devadesátých letech její Národní historický ústav stal zázemím nacionalistické historiografie, tuto vlastní publikaci zavrhl.⁴⁰ Dušan Kováč potom přijal nabídku pražského Nakladatelství Lidové noviny (NLN), aby sám napsal syntézu dějin Slovenska pro ediční řadu Dějiny států. Kováčova syntéza – poměrně krátká, ale faktograficky hutná – vyšla poprvé v roce 1998 paralelně v českém a slovenském znění a dočkala se několika vydání.⁴¹ Kováč do českého vydání zařadil také zvláštní kapitolu o slovensko-českých vztazích

Hapák, Pavel a kol. 1986. *Dejiny Slovenska IV*. Bratislava: VEDA.

³⁸ Z tohoto důvodu není překvapující, že se práce setkala s negativním ohlasem u slovenského ľudáckého exilu. Viz Vnuk, František. 1987. *Dejiny s deficitom pravdy, vedy a sebaúcty. Poznámky k 5. zväzku akademických Dejín Slovenska*. Lakewood: Slovak Research Institute of America.

³⁹ Marsina, Richard – Čičaj, Viliam – Kováč, Dušan – Lipták, Lubomír. 1992. *Slovenské dejiny*. Martin: Matica slovenská.

⁴⁰ Mnohem lepšího hodnocení ze strany Matice slovenské se naproti tomu dostalo krátké knížce: Anton Špiesz. 1992. *Dejiny Slovenska na ceste sebauvedomeniu*, Bratislava: Perfekt, která se svým pojetím částečně blíží koncepci neoludáckých historiků.

⁴¹ Kováč, Dušan. 1998. *Dějiny Slovenska*. Praha: NLN.

(Kováč 1998, 339 – 360).⁴² V roce 2000 vyšly anglicky *Krátke dějiny Slovenska*, kolektivní monografie historiků z Historického ústav SAV, první seriózní vědecká práce určená pro zahraničí.⁴³ O tři roky později vyšla práce také slovensky a rusky.⁴⁴

Práce vzniklé v zahraničí měly spíše podobu propagandistických či polemických spisů, které obecně trpěly tím, že jejich autoři neměli přístup do slovenských a českých archivů. Z demokratických exulantů, spjatých s předúnorovou Demokratickou stranou a odmítajících válečný slovenský stát, učinil pokus sepsání slovenských dějin Jozef Lettrich, byť jeho kniha se převážně věnuje vývoji Slovenska v letech 1918 – 1948 a předcházející části mají jen podobu nástinu.⁴⁵ Už v padesátých letech se začaly objevovat práce někdejších slovenských ľudáckých prominentů, především diplomatů válečné Slovenské republiky, kteří si našli zaměstnání na amerických či kanadských univerzitách, jako např. Jozef Miloslav Kirschbaum či Jozef Mikuš. Oba byli právníci. Ani jeden z nich ale nenapsal syntézu slovenských dějin v pravém slova smyslu.⁴⁶ To učinil až syn Jozefa Kirschbauma, Stanislav Jozef Kirschbaum, profesor politologie na univerzitě v Torontu. Tato kniha vyšla ovšem až po pádu komunistického režimu a vzniku samostatné Slovenské republiky.⁴⁷ I když se kniha snaží o zachování objektivitu, už podtitul („Struggle for Survival“, tedy „Boj o přežití“) ukazuje na jasnou tendenci: Slováci museli celé dějiny bojovat o své přežití. To je ovšem dávno vyvrácený mýtus.

Po roce 1989 pronikly na Slovensko také práce exilových ľudáckých historiků a publicistů. Milan Stanislav Ďurica a František Vnuk se vrátili na Slovensko a začali zde publikovat. Nejznámější v tomto směru je publikace Milana S. Ďurici *Dejiny Slovenska a Slovákov*, vydaná poprvé v roce 1995 v Košicích a následující rok znovu v rozšířeném vydání ve Slovenském pedagogickém nakladatelství (SPN) v Bratislavě.⁴⁸ Nejde vlastně o monografii, ale o jakousi datovací

Kováč, Dušan. 1999. *Dejiny Slovenska*. Praha: NLN.

Kováč, Dušan. 2007. *Dejiny Slovenska*. Praha: NLN.

Kováč, Dušan. 2010. *Dejiny Slovenska*. Praha: NLN.

Kováčova syntéza vyšla paralelně v české i slovenské jazykové verzi.

⁴² Kapitola je vlastně výtahem z jeho samostatné práce: Kováč, Dušan. 1997. *Slováci, Česi, dějiny*. Bratislava: Academic Electronic Press (AEP).

⁴³ Mannová, Elena (ed.). 2000. *A Concise History of Slovakia*. Bratislava: HŮ SAV.

⁴⁴ Mannová, Elena (ed.). 2003. *Krátke dejiny Slovenska*. Bratislava: Academic Electronic Press).

Маннова, Елена (ed.). 2003. *История Словакии*. Москва: Институт славяноведения РАН.

⁴⁵ Lettrich, Jozef. 1955. *A History of Modern Slovakia*. New York: Frederic A. Praeger. 2. vydání London: Atlantic Press, 1956, 3. vydání Toronto: Slovak Research and Study Center, 1985.

Slovensky: *Dejiny novodobého Slovenska*. Bratislava: Archa, 1993, 2. vydání Banská Bystrica – Martin, Múzeum SNP – Nadácia Jozefa Lettricha, 2012.

⁴⁶ Kirkschbaum, Jozef Miloslav. 1960 *Slovakia. Nation at the Crossroads of Central Europe*. New York: Robert Speller and sons.

Kirkschbaum, Jozef Miloslav (ed.). 1973. *Slovakia in the 19th and 20th Centuries*. Toronto: Slovak World Congress, 1973.

Mikus, Joseph. 1955. *La Slovaquie dans le drame de l'Europe. Histoire politique 1918 – 1950*. Paris: Iles d'Or.

Rozšířené vydání anglicky: Mikus, Joseph. 1963. *Slovakia. A Political History 1918 – 1950*. Milwaukee: The Marquette University Press.

Vyšlo také slovensky: Mikus, Joseph. 2002. *Slovensko v dráme Európy*. Martin: Matica slovenská.

⁴⁷ Kirschbaum, Stanislav Jozef. 1995. *A History of Slovakia. The Struggle for Survival*. New York: St. Martin's Press. 2. vydání vyšlo v roce 1996.

⁴⁸ Ďurica, Milan Stanislav. 1995. *Dejiny Slovenska a Slovákov v chronologickom prehľade*. Košice: Pressko. 2. vyd. Ďurica, Milan Stanislav. 1996. *Dejiny Slovenska a Slovákov v chronologickom prehľade*. Bratislava:

příručku, kde ovšem jednotlivé události jsou rozváděny obsáhlými komentáři. Koncepčně kniha vychází z Hrušovského pojetí slovenských dějin, tj. autor důsledně považuje Velkou Moravu za první slovenský stát a jeho obyvatele za staré Slováky (výraz Velká Morava Ďurica nepoužívá, hovoří o „Slovenskej ríši“).⁴⁹ Opakuje také tezi o tom, že zbytek této „Slovenské říše“ existoval částečně i po vzniku uherského státu na severu jeho území.⁵⁰ Text knihy se vyznačuje výrazným antičeským a antimadařským, ale také protireformačním (protiluteránským) zaměřením. Nekritickým obhajováním válečné Slovenské republiky a ospravedlnováním její protizidovské politiky získává kniha částečně i antisemitský charakter. Především původní vydání obsahovalo kromě toho řadu nepřesností, zavádějících tvrzení a faktografických chyb, které v pozdějších vydáních autor částečně opravil.⁵¹ Ministerstvo školství z iniciativy ministryně Evy Slavkovské, nominované do funkce Slovenskou národní stranou (SNS), v roce 1996 financovalo z prostředků evropského fondu Phare distribuci druhého vydání jako pomůcku pro výuku dějepisu na školách, což vyvolalo velkou nevoli akademické veřejnosti. Kniha byla nakonec po protestech historiků z HÚ SAV, evangelických církevních kruhů a Židovské náboženské obce stažena jako pomocná učebnice a ministerstvo bylo nuceno peníze do fondu Phare vrátit.

František Vnuk napsal kratší syntézu zabývající se jen moderními slovenskými dějinami, tj. od roku 1843, kdy Slováci poprvé formulovali vlastní politický program v podobě „Prestolného prospobpisu“ císaři, do vzniku samostatné Slovenské republiky v roce 1993.⁵² I na této knize je patrný vliv Hrušovského koncepce, protože slovenský vývoj je posuzován pozitivně či negativně výhradně podle toho, zda se přibližuje k slovenské samostatnosti, anebo se od ní naopak vzdaluje. Z tohoto důvodu je jednoznačně pozitivně hodnocen vznik slovenského státu 14. března 1919, naproti tomu zcela negativně dopadlo hodnocení Slovenského národního povstání, které je podáváno v zásadě jako „protistátní puč“ uskutečněný komunisty a čechoslovakisty; tento výklad o SNP vychází z dobové ľudácké propagandy a najdeme jej v mnoha publicistických pracích slovenského ľudáckého exilu.⁵³ Obnovení Československa v roce 1945 je proto vnímáno jako regres slovenského vývoje. Naplnění a završení historického vývoje slovenského národa znovu nastalo teprve 1. ledna 1993 v podobě „obnovení“ samostatné Slovenské republiky (Vnuk 2004, 425 – 426).

SPN. Autor knihu i nadále rozšiřoval a vycházela opakovaně v bratislavském nakladatelství Lúč. Poslední, páté vydání, je z roku 2013.

⁴⁹ V tomto ohledu Ďurica jen navázal na už dříve publikovanou studii o počátcích dějin Slováků – viz Ďurica, M. S. 1994. Kedy sa začínajú dejiny Slovákov? In: *Historický Časopis* 42/2, 299 – 315. K problému se pak ještě vrátil v krátké brožurě: Ďurica, Milan Stanislav. 1995. *K otázke počiatkov slovenských dejín*. Martin: Matica slovenská.

⁵⁰ „[Roku 1048] uhorský král Andrej I. zveril do správy svojho brata Bela I. jednu tretinu územia Uhorského kráľovstva (tertia pars regni), ktorej jadrom ostávalo Nitrianske kniežactvo, ale rozšírené približne o celé územie, ktoré kedysi tvorilo hlavné jadro Slovenskej ríše, ako aj o Biharsko. Administratívne sa delilo na 15 komitátov. Belo sa cítil takmer samostatným vládárom tohoto rozľahlého územia;razil dokonca vlastné peniaze, ktorých kvalita prevyšovala kráľovské mince“ (Ďurica 1996, 22).

⁵¹ Kritickou recenzi textu 2. vydání knihy napsal Július Bartl – viz *Historický Časopis*. 1997. 45/1, 114 – 123 (periodikum není volně dostupné, nedohledán název příspěvku). Historický ústav vydal ke knize obsáhlé stanovisko, na což Ďurica odpověděl vydáním obsáhlé brožury. Viz: Ďurica, M. S. 1998. *Priblížiť sa k pravde*. Bratislava: SPN.

⁵² Vnuk, František. 2004 *Stopäťdesiat rokov v živote národa. Slovensko v rokoch 1843 – 1993*. Bratislava: Lúč.

⁵³ Hrušovský, František. 1953. *This is Slovakia. A Country You Do Not Know*. Cleveland, Ohio: Slovenský ústav.

Paučo, Jozef. 1957. *Slováci a komunizmus*. Middletown, Pa.: Jednota Press. 112 – 131. Viz též syntézu: Vnuk, František. 1993. *Neuveriteľné sprisahanie*. Middletown, Pa.: Jednota Press; 2. vyd. Trenčín: Ivan Štelcr.

Polemiky ohledně nejnovějších slovenských dějin v podstatě odrážejí nejednoznačný vztah slovenské veřejnosti k první Československé republice, resp. Československu vůbec, válečné Slovenské republice a jejím představitelům, Slovenskému národnímu povstání a také zániku Československa, vzniku samostatné Slovenské republiky v roce 1993 a autoritativnímu režimu Vladimíra Mečiara v devadesátých letech 20. století. Za více než třicet let od vzniku samostatné Slovenské republiky se ale s odstupem času a přirozenou výměnou generací mnohé ostré hrany otupily, a proto polemiky již nejsou tak bojovné, jako byly v devadesátých letech.

LITERATURA

- Bokes, František. 1946. *Dejiny Slovákov a Slovenska od najstarších čias až po prítomnosť*. Bratislava: SAVU.
- Botto, Július. 1906. *Slováci – vývin ich národného povedomia*. Turčiansky Sv. Martin: Knih tlačiar sky účastinový spolok.
- Botto, Július. 1914. *Krátka história Slovákov*. Turčiansky Sv. Martin: Slovenská národná strana.
- Dolenský, Jan – Rezek, Antonín – Kosina, Jaroslav. 1923. *Obrázkové dějiny národa československého*. 7. přepracované vydání. Díl I. (do roku 1526). Praha: Josef Vilímek.
- Dolenský, Jan – Rezek, Antonín – Kosina, Jaroslav. 1924. *Obrázkové dějiny národa československého*. Díl II. (po roku 1526). Praha: Josef Vilímek.
- Dolenský, Jan – Rezek, Antonín. 1893. *Obrázkové dějiny národa českého*. Praha: Josef Vilímek.
- Đurica, M. S. 1996. *Dejiny Slovenska a Slovákov*. 2. vydanie. Bratislava: SPN.
- Ferko, Milan – Marsina, Richard – Deák, Ladislav. 1994. *Starý národ – mladý štát*. Bratislava: Kubko Horal.
- Gosiorovský, Miloš. 1951. *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia*. Bratislava: Pravda.
- Gosiorovský, Miloš. 1954. *Slovenské národné povstanie*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry.
- Gosiorovský, Miloš. 1956. *Dejiny slovenského robotníckeho hnutia (1848 – 1918)*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry.
- Holotík, Ludovít. 1955. *Dejiny Slovenska. Tězy. Príloha Historického časopisu III*. Bratislava: SAV.
- Holotík, Ludovít. 1958. *Štefánikovská legenda a vznik ČSR*. Bratislava: SAV.
- Holotík, Ludovít. 1961. *Dejiny Slovenska. I*. Bratislava: SAV.
- Hrušovský, František. 1940. *Slovenské dějiny*. 4. vydání. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- Hrušovský, František. 1949. Cesta slovenských dejín k Slovenskej republike. In: Šprinc, Mikuláš (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1949*. Pennsylvania: Obrana Press, Scranton.
- Hrušovský, František. 1978. *This is Slovakia. A Country You Do Not Know*. Cambridge (Ontario): Friends of good books.
- Hudek, Adam. 2010. *Najpolitickéjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava: HÚ SAV.
- Jablonský, Jozef. 1994. *Glosy o historiografii SNP*. Bratislava: NVK International.
- Kováč, Dušan. 1998. *Dějiny Slovenska*. Praha: NLN.
- Král, Václav. 1954. *Intervenční válka československé buržoazie proti Maďarské sovětské republice v roce 1919*. Praha: ČSAV.
- Marx, Karl – Engels, Friedrich – Lenin, Vladimir Iljič. 1963. *K dějinám Československa a československého dělnického hnutí*. Díl II. Praha: Nakladatelství politické literatury.
- Novák, Ludovít (ed.). 1943. *Slovenská vlastiveda I*. Bratislava: SAVU.
- Palacký, František. 1933. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. 5. vydání. Praha: L. Mazáč.
- Pekař, Josef. 1914. *Dějiny naší říše se zvláštním zřetelem ke Královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným*. Praha: Historický klub.

- Pekař, Josef. 1921. *Dějiny československé*. Praha: Historický klub.
- Pekař, Josef. 2011. *Dějiny naší říše se zvláštním zřetelem ke Královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným*. 2. vydání. Praha: Elka Press.
- Podrimavský, Milan a kol. 1992. *Dejiny Slovenska III*. Bratislava: VEDA.
- Pogorielov, Alexander – Zimák, Jozef (eds.). 1936. *Vpád maďarských bolševikov na Slovensku v roku 1919*. Bratislava: Slovenský chýrnik.
- Rapant, Daniel. 1965. Štúr a štúrovci v službe národa a pokroku. In: *Slovenská literatúra* 12/5.
- Říha, Oldřich – Mésároš, Július a kol. 1960. *Přehled československých dějin* Díl II. 1848 – 1918. Praha: ČSAV
- Sasinek, František V. 1896. *Država Velkomoravská*. Ružomberok: Karol Salva.
- Tibenský, Ján a kol. 1978. *Slovensko. Dejiny*. Bratislava: Obzor.
- Udalcov, Ivan. 1951. Slovanské národy rakúskej ríše v revolučným hnutí 1848 vo výskumoch sovietskych historikov. In: *Revolučné dedičstvo rokov 1848 – 1849*. Sborník článkov. Bratislava: SAVU.
- Vietor, Martin. 1969. *Význam a miesto Slovenskej republiky rád v československých dejinách*. Bratislava: Epoque.
- Vnuk, František. 2004. *Sto päťdesiat rokov v živote národa*. Bratislava: Lúč.